

УДК 343.224

С. О. Беклеміщев

ГОСПІТАЛІЗАЦІЯ ДО ПСИХІАТРИЧНОГО ЗАКЛАДУ З ПОСИЛЕНИМ НАГЛЯДОМ ЯК ОДИН З ВИДІВ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Вчинення суспільно небезпечних дій психічно хворими особами є великою проблемою в будь-якому суспільстві. Відповідно до кримінального законодавства України особи, які вчинили злочин в стані неосудності, що зумовлена душевною хворобою, не можуть нести кримінальну відповідальність, а, отже, не підлягають покаранню.

Розділ XIV «Інші заходи кримінально-правового характеру» чинного Кримінального кодексу України (далі – КК) регламентує підстави та порядок здійснення медичного впливу всупереч волі хворого – примусових заходів медичного характеру (далі – ПЗМХ). Цей вид державних заходів стосується прав та свобод людини, що гарантовані їй Конституцією України, а отже потребує чіткої правової регуляції. Застосування інституту ПЗМХ створює гарантії від необґрунтованого призначення кримінального покарання особі, яка внаслідок психічного захворювання не може усвідомлювати свої дії та керувати ними, а отже і відповідати за свої вчинки.

Суттєвий внесок у розв'язання кримінально-правових, кримінологічних, кримінально-процесуальних, кримінально-виконавчих проблем застосування ПЗМХ зробили вітчизняні та зарубіжні вчені: Ю.М. Антонян, Ю.М. Аргунова, А.М. Батанов, С.В. Бородін, В.М. Бурдін, С.Е. Віцин, Н.Д. Гомонов, В.В. Голіна, В.П. Ємельянов, Н.В. Жарко, І.В. Жук, О.В. Зайцев, А.П. Закалюк, А.Ф. Зелінський, О.Г. Кальман, М.М. Книга, А.П. Колмаков, В.В. Лень, Р.І. Міхеев, А.А. Музика, Г.В. Назаренко, А.М. Павлухін, Б.А. Протченко, І.С. Сторгович, С.Я. Улицький, С.П. Щерба, В.М. Кудрявцев, С.Л. Шаренко, С.М. Шишков та ін. Але багато питань так і залишилось без остаточної відповіді. Це питання, що стосуються правової природи, поняття, мети та підстав застосування ПЗМХ, а також – їх видів.

Стаття 92 КК, даючи визначення ПЗМХ та означаючи мету їхнього застосування, наголошує, що ПЗМХ є наданням амбулаторної психіатричної допомоги, поміщення особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України, в спеціальний лікувальний заклад з метою її обов'язкового лікування, а також запобігання вчиненню нею суспільно небезпечних діянь. Тобто до таких осіб застосовується примусове лікування.

У теорії кримінального права під примусовим лікуванням розуміють захід державного примусу кримінально-правового характеру, що застосовується судом поряд із призначенням покарання до осіб, які вчинили злочини, але не можуть нести кримінальну відповідальність у зв'язку з тим, що мають хворобу, яка становить небезпеку для них самих або для здоров'я інших осіб, з метоювилікування засуджених, профілактики цієї хвороби, а також запобігання вчиненню останніми суспільно небезпечних діянь.

Тобто ПЗМХ застосовуються лише відносно осіб, які вчинили передбачені кримінальним законодавством протиправні дії і водночас є хворими на психічні розлади. ПЗМХ є різновидом заходів медичного характеру, що застосовуються до душевнохворих осіб без їхньої згоди чи згоди їхніх законних представників.

Кримінальний кодекс України передбачає можливість застосування до душевнохворого, в залежності від виду та тяжкості захворювання, а також суспільної небезпеки особи або вчиненого нею діяння, чотирьох видів ПЗМХ (ст. 94), а саме:

1. надання особі амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку;
2. госпіталізація душевнохворого до психіатричного закладу із звичайним наглядом;
3. госпіталізація такої особи до психіатричного закладу з посиленням наглядом та
4. госпіталізація до психіатричного закладу із суворим наглядом.

Відповідно до ч. 4 ст. 94 КК госпіталізація до психіатричного закладу із посиленням наглядом може бути застосована судом щодо психічно хворого, який вчинив суспільно небезпечне діяння, не пов'язане з посяганням на життя інших осіб і за своїм психічним станом не становить загрози для суспільства, але потребує тримання у психіатричному закладі та лікування в умовах посиленого нагляду або який перебував у минулому в психіатричному закладі із суворим наглядом і при зміні його психічного стану, який привів до зниження його суспільної небезпечності, унеможливив подальше лікування в раніше зазначених судом умовах стаціонару.

На відміну від підстави госпіталізації неосудної особи до психіатричного закладу із звичайним наглядом, в якості якої виступає такий психічний стан психічно хворого і такий характер вчиненого ним суспільно небезпечного діяння, при яких є необхідним тримання особи у психіатричному закладі і лікування у примусовому порядку, законодавець не робить наголосу на суспільній небезпечності діяння. Однак зазначається, що хоча особа вчинила суспільно небезпечне діяння, не пов'язане з посяганням на життя інших осіб та за своїм психічним станом не становить загрози для суспільства, але все одно потребує тримання у психіатричному закладі та лікування в умовах посиленого нагляду, що передбачає більший ступінь обмеження її волі. Виникає питання, чому, незважаючи на те, що особа не є небезпечною для суспільства, все ж таки повинна бути поміщена у психіатричний заклад з посиленням наглядом?

Аналіз ч. 4 ст. 94 КК дозволяє зробити висновок, що основним показником щодо вибору виду ПЗМХ стосовно психічно хворого є, все ж таки, його небезпека для себе та (або) оточуючих, яка виникає внаслідок хворобливих змін психічного стану особи. Для ґрунтовної експертної оцінки такої небезпеки потрібно використовувати об'єктивні дані, що характеризують поведінку хворого в обставинах вчинення діяння, мотиви і психопатологічні механізми, ознаки, що свідчать про можливість повторного вчинення суспільно небезпечного діяння. Це припускає необхідність здійснення такої експертизи протягом певного часу, на який законодавець прагне огородити суспільство від можливих повторних посягань з боку психічно хворого, а також, звісно – оказати медичну допомогу цій особі, покращити стан її здоров'я.

Відповідно до п. 1 Положення про порядок застосування примусових заходів медичного характеру до осіб, які хворіють на психічні розлади і вчинили суспільно

небезпечні дії, у відділенні (палаті) для застосування примусових заходів медичного характеру з посиленням наглядом, госпіталізація до психіатричного закладу із посиленням наглядом здійснюється у відділення (палати), які є структурними підрозділами психіатричних лікарень. Госпіталізація хворих здійснюється до відділень за територіальним розподілом, затвердженим Міністерством охорони здоров'я України [1].

Хворих, яких госпіталізовано до відділення, розміщують у палатах згідно з їх психічним станом та статтю. Залежно від їх стану за ними встановлюють відповідний медичний нагляд і призначають відповідне лікування.

Перелік обов'язків, які покладено на психічно хвору особу, міститься у п. 15 Положення про порядок застосування примусових заходів медичного характеру до осіб, які хворіють на психічні розлади і вчинили суспільно небезпечні дії, у відділенні (палаті) для застосування примусових заходів медичного характеру з посиленням наглядом, госпіталізація до психіатричного закладу із посиленням наглядом:

- хворим не надаються лікувальні відпустки;
- для хворих обов'язковими є щоденні прогулянки, за винятком тих, яким призначено постільний режим;
- місця для прогулянок хворих повинні бути ізольовані від інших відділень, технічно зміцнені та обладнані засобами охоронної сигналізації;
- вихід хворих за межі відділення з майданчика для прогулянок дозволяється тільки для проведення лікувально-реабілітаційних та діагностичних заходів і в супроводі медичного персоналу;
- побачення проводяться у спеціально обладнаному приміщенні, яке повинно унеможливити втечу хворого, і в присутності медичного персоналу;
- час побачення хворих та приймання передач регламентується правилами внутрішнього розпорядку, який затверджує керівник психіатричної лікарні;
- хворі можуть користуватись особистими речами та предметами особистої гігієни, окрім тих, що можуть бути застосовані для заподіяння фізичної шкоди собі або оточенню;
- доступ у відділення, за винятком приміщення для побачень, дозволяється тільки обслуговуючому персоналу, адміністрації психіатричної лікарні та черговому лікарю;
- допуск інших осіб у відділення здійснюється тільки з дозволу адміністрації лікарні, а за їх відсутності з дозволу чергового лікаря [1].

Контроль за наданням психіатричної допомоги у відділенні для застосування примусових заходів медичного характеру з посиленням наглядом, здійснюють адміністрація психіатричної лікарні та управління охорони здоров'я, якому вона підпорядкована.

Отже госпіталізація до психіатричного закладу з посиленням наглядом може бути застосована судом щодо психічно хворого, який:

- вчинив суспільно небезпечне діяння, не пов'язане з посяганням на життя інших осіб і
- за своїм психічним станом не становить загрози для суспільства, але потребує тримання у психіатричному закладі та лікування в умовах посиленого нагляду.

На наш погляд, вказівка на те, що особа за своїм психічним станом не становить загрози для суспільства є не досить обґрунтованою, у даному випадку мова повинна йти про суспільну небезпечність, що не є особливою і обумовлює необхідність ізоляції і лікування у психіатричному закладі саме такого виду. Цей висновок можна зробити з таких міркувань:

1) По-перше, дотримуючись думки законодавця, не пов'язаність діяння з посяганням на життя інших осіб не виключає можливості вчинення особою посягання, наприклад, на здоров'я, честь і гідність, які згідно зі ст. 3 Конституції України є найвищою соціальною цінністю нарівні з життям людини. Це, також, не виключає можливості вчинення посягання на майно, наприклад – його знищення загальнонебезпечним способом, що вже в свою чергу представляє особливу небезпеку для оточуючих.

2) По-друге, у випадку вчинення психічно хворим суспільно небезпечного діяння, пов'язаного з посяганням на життя інших осіб, застосовується госпіталізація до психіатричної лікарні із суворим наглядом і її психічний стан, з високим ступенем імовірності буде становити особливу небезпеку для суспільства.

Зазначене, як на наш погляд, вказує на необхідність уточнення ч. 4 ст. 94 КК, а саме – зазначити що госпіталізація до психіатричного закладу з посиленням наглядом може бути застосована судом щодо психічно хворого, який вчинив суспільно небезпечне діяння, не пов'язане з посяганням на життя інших осіб та за своїм психічним станом, не становить особливої небезпеки для суспільства та для себе, але потребує тримання у психіатричному закладі та лікування в умовах посиленого нагляду. Таке викладення цього положення буде відповідати використаній у цій статті (ст. 94 КК) термінології. Вказаний підхід підтверджується також практикою призначення цього виду ПЗМХ.

Література

1. Про затвердження Порядку застосування примусових заходів медичного характеру до осіб, які хворіють на психічні розлади і вчинили суспільно небезпечні дії, у відділенні (палаті) для застосування примусових заходів медичного характеру з посиленням наглядом : Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 397 від 08.10.2001 р. // Офіційний вісник України. – 2002. – № 10. – ст. 493.

Анотація

Беклемищев С. О. Госпіталізація до психіатричного закладу з посиленням наглядом як один з видів примусових заходів медичного характеру у кримінальному праві України. – Стаття.

Статтю присвячено розгляду деяких проблем кримінально-правового характеру щодо госпіталізації до психіатричного закладу з посиленням наглядом як одного з видів примусових заходів медичного характеру у кримінальному праві України. Запропоновано уточнення до ч. 4 ст. 94 КК України.

Ключові слова: Примусові заходи медичного характеру, психіатричний заклад із посиленням наглядом, психічне захворювання, госпіталізація, медичний нагляд, психіатрична допомога.

Аннотация

Беклемищев С. О. Госпитализация в психиатрическое учреждение с усиленным наблюдением как один из видов принудительных мер медицинского характера в уголовном праве Украины. – Статья.

Статья посвящена рассмотрению некоторых проблем уголовно-правового характера касательно госпитализации в психиатрическое учреждение с усиленным наблюдением как одного из видов принудительных мер медицинского характера в уголовном праве Украины. Предложено уточнение к ч. 4 ст. 94 УК Украины.

Ключевые слова: Принудительные меры медицинского характера, психиатрическое учреждение с усиленным наблюдением, психическое заболевание, госпитализация, медицинское наблюдение, психиатрическая помощь.

Summary

Beklemishev S. O. Hospitalization in psychiatric establishment with strengthened observation as one of the species of forced measures of medical character in criminal law of Ukraine. – Article.

The article is devoted to consideration of some problems of a criminal-legal nature concerning hospitalization in a psychiatric institution with enhanced supervision as one of the types of compulsory medical measures in the criminal law of Ukraine. A refinement to Part 4 of Art. 94 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: Forced medical measures, a psychiatric institution with increased surveillance, mental illness, hospitalization, medical supervision, psychiatric care.